

BULLETIN IVPR

JUNE 2025
VOL 6 ISSUE 6

DARINA KVÁLOVÁ

DÁTA O ĽUDOCH BEZ DOMOVA NA SLOVENSKU

AKTUÁLNE DOSTUPNÉ ZDROJE A VÝCHODISKÁ
PRE SYSTEMATIZOVANÝ ZBER NA NÁRODNEJ ÚROVNI

Dáta o ľuďoch bez domova na Slovensku: aktuálne dostupné zdroje a východiská pre systematizovaný zber na národnej úrovni

Darina Kválová

Mgr. Darina Kválová, PhD. pôsobí ako vedecko-výskumná pracovníčka v Inštitúte pre výskum práce a rodiny od roku 2013. Medzi témy, ktorým sa venuje, patria najmä politiky zamerané na inklúziu osôb so zdravotným znevýhodnením, či výskumy v oblasti ukončovania bezdomovectva. Je členkou Rady vlády pre osoby so zdravotným postihnutím, koordinátorkou slovenského tímu expertnej siete EDE – European Disability Network, ako aj koordinátorkou projektu Európskeho sčítania ľudí bez domova v Košiciach.

Obsah

Úvod	3
Kto sú ľudia bez domova	4
Sčítanie obyvateľov, domov a bytov	5
Sčítania ľudí bez domova v slovenských mestách	6
Európske sčítanie ľudí bez domova	12
Administratívne dáta: Informačný systém sociálnych služieb	15
Záver	17

Úvod

Zisťovanie počtu ľudí bez domova, vrátane základných socio-demografických charakteristík (vek, pohlavie) a niektorých ich životných podmienok (napr. typ obydla, trvanie bytovej núdze, či prístup k podporným službám) má svoju legitimitu a prax nielen v zahraničí, ale aj na Slovensku.

Legitimita takýchto zisťovaní v SR vyplýva predovšetkým z Národnej koncepcie prevencie a ukončovania bezdomovstva do roku 2030¹, vrátane jej Akčného plánu na roky 2024 – 2026². Koncepcia konštatuje, že v súčasnosti v SR neexistuje pravidelné štatistické zisťovanie o ľuďoch bez domova. Nie sú známe ani presné údaje o veľkosti skupiny ľudí bez domova, prípadne skupiny ľudí podľa kategórií ETHOS typológie bezdomovstva a vylúčenia z bývania. Zároveň koncepcia v oblasti dáta a štatistiky ako ciele stanovuje:

- vytvoriť zdroj pravidelne aktualizovaných administratívnych dát o bezdomovstve a ľuďoch bez domova v SR,
- podporovať pravidelný komplexný zber dát o ľuďoch bez domova za účelom efektívneho nastavovania opatrení smerujúcich k ukončovaniu bezdomovstva.

Napriek absentujúcim dátam o ľuďoch bez domova na národnej úrovni už SR má skúsenosť s viacerými sčítaniami ľudí bez domova na lokálnej úrovni, ktoré môžu byť cenným vstupom pre diskusie a rozhodnutia o podobe národného zberu dát. V tomto texte preto predstavíme doterajšie sčítania ľudí bez domova na Slovensku, a to najmä v optike použitých metód a ich limitov, ako aj procesu ich prípravy. Tento text čerpá z výskumnej úlohy realizovanej Inštitútom pre výskum práce a rodiny v roku 2024,

¹ MPSVR SR: Národná koncepcia prevencie a ukončovania bezdomovstva: <https://www.employment.gov.sk/files/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/prevenicia-ukoncovanie-bezdomovstva/narodna-koncepcia-prevencie-ukoncovania-bezdomovstva.pdf>

² MPSVR SR (2024): Akčný plán na roky 2024 - 2026 k Národnej koncepcii prevencie a ukončovania bezdomovstva do roku 2030 (AP NKPUB). Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/prevenicia-ukoncovanie-bezdomovstva/akcny-plan-roky-2024-2026-k-narodnej-koncepcii-prevencie-ukoncovania-bezdomovstva-do-roku-2030-ap-nkpub.pdf>

ktorá takisto obsahuje prehľad o národných sčítaniach ľudí bez domova vo vybraných európskych krajinách³.

Kto sú ľudia bez domova

Skôr ako priblížime aktuálne dostupné zdroje dát o ľuďoch bez domova na Slovensku, je potrebné venovať krátku pozornosť vymedzeniu tejto skupiny na účely sčítaní. V súčasnosti je v tomto smere v európskych krajinách štandardom tzv. Zjednodušená ETHOS light typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania. Jej jednotlivé kategórie sú zhrnuté v nasledujúcom boxe.

Box: ETHOS light typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania

- 1: osoby prespávajúce na verejných priestranstvách (napr. na ulici, pod mostom...);
- 2: osoby prespávajúce v nociľahárňach;
- 3: osoby v útulkoch/zariadeniach núdzového bývania/domovoch na polceste,
- 4: osoby žijúce v inštitúciách, ako napríklad vo väzení či v nemocnici, ak po prepustení z nich nemajú stabilné bývanie, do ktorého by mohli ísť;
- 5: osoby žijúce v neštandardnom obydľí (napr. chatky, garáže, prístrešky, chatrče...);
- 6: osoby prechodne bývajúce u príbuzných alebo známych, z dôvodu absencie vlastného stabilného bývania.

Zdroj: FEANTSA (2007): ETHOS light typology⁴

V podmienkach SR je v súvislosti s úvahami o národnom zbere dát rovnako dôležité spomenúť, že charakteristiku ľudí bez domova podľa zjednodušenej ETHOS typológie spravidla spĺňajú aj obyvatelia marginalizovaných rómskych komunít. Národná koncepcia prevencie a ukončovania bezdomovstva v tomto kontexte uvádza, že vzhľadom na skutočnosť, že v SR je prijatá osobitná *Stratégia rovnosti*,

³ Škobla, D., Kválová, D., Hučková, B. (2025): Vytvorenie metodiky zberu národných dát o ľuďoch bez domova. Bratislava : IVPR.

⁴ Dostupné na: <https://www.feantsa.org/download/fea-002-18-update-ethos-light-0032417441788687419154.pdf>

inklúzie a participácie Rómov do roku 2030, nie je táto skupina ľudí Konceptiou osobitne riešená.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov

K významným aktuálne dostupným zdrojom dát o ľuďoch bez domova na Slovensku, najmä vo vzťahu k ľuďom v nevyhovujúcom bývaní, patrí sčítanie obyvateľov, domov a bytov, realizované Štatistickým úradom SR v 10-ročných intervaloch. V národných cenzoch obyvateľstva bola zisťovaniu počtu ľudí bez domova pozornosť venovaná dvakrát, a to v rokoch 2011⁵ a 2021⁶.

Keďže sa však tieto sčítania obyvateľov, domov a bytov (SODB) pochopiteľne primárne nezameriavajú na ľudí bez domova, mali v tomto kontexte viaceré limity. Neobsahovali podstatné témy vo vzťahu k prevencii a ukončovaniu bezdomovectva, ako napr. zisťovanie príčin straty bývania, dĺžky trvania bytovej núdze, prístupu k zdravotnej starostlivosti a pod. Predovšetkým sa však nezameriavali na zisťovanie tzv. primárneho bezdomovectva – počtu ľudí prespávajúcich vonku na ulici, tých, ktorí čelia najextrémnejšej forme chudoby. Napriek tomu sa v roku 2021 vďaka upravenej metodike podarilo získať najpodrobnejšie dáta o jednotlivcoch a domácnostiach v nekonvenčných obydliach zodpovedajúcich kategórii 5 ETHOS light typológie, ktoré boli definované ako rekreačný objekt, núdzový objekt neurčený na bývanie, mobilné obydlie. Tieto obydliá boli identifikované pomocou štatistických adresných bodov, na ktoré obyvatelia nemôžu byť prihlásení na trvalý pobyt. V roku 2021 sa okrem adresy trvalého pobytu na obci, resp. obecnom úrade a dočasného ubytovania vo vybraných zariadeniach bral do úvahy aj súčasný pobyt obyvateľa a ak obyvateľ obýval nekonvenčné obydlie bez vane, splachovacieho záchoda, vodovodu a kúrenia⁷.

Popri počte ľudí bez domova (na úrovni okresov) boli sledované ich základné socio-demografické charakteristiky (pohlavie a veková štruktúra). Zaujímavosťou SODB 2021 boli aj dáta z publikácie *Skryté príbehy sčítania*⁸, ktoré sa týkali počtu a zloženia rodín bez domova (v nekonvenčných obydliach), vrátane miest s najvyšším počtom

⁵ Ivančíková, L. Škápik, P. Sčítanie bezdomovcov ako súčasť posledného cenzu, V: Transformácia slovenskej spoločnosti vo svetle výsledkov posledných troch populačných cenзов, 2015.

⁶ Štatistický úrad SR: SODB 2021 - Ľudia bez domova. 18.5.2023:
<https://www.scitanie.sk/analyzy/ludia-bez-domova>

⁷ Štatistický úrad SR: SODB 2021 - Ľudia bez domova. 18.5.2023:
<https://www.scitanie.sk/analyzy/ludia-bez-domova>

⁸ Podmanická, Z. (Ed.) (2024): *Skryté príbehy sčítania*. Štatistický úrad SR.
<https://www.scitanie.sk/analyzy/skryte-pribehy-scitania>

takých rodín. Uvedená publikácia takisto obsahuje dáta o populácii žijúcej v chatrčiach, vrátane vekovej štruktúry.

Z hľadiska spôsobu zberu dát bolo sčítanie v roku 2021 prvým plne elektronickým sčítaním v SR. Referenčným dátumom sčítania, ku ktorému sa vzťahujú údaje zisťované počas sčítania, bola polnoc z 31. decembra 2020 na 1. januára 2021. Samosčítanie obyvateľov bolo realizované od 15. februára 2021 do 31. marca 2021.

Obyvateľ sa sčítal sám alebo s pomocou blízkej osoby prostredníctvom e-formulára, alebo v mobilnej aplikácii SODB 2021. Asistované sčítanie bolo určené obyvateľom, ktorí sa nemohli sčítať sami ani s pomocou blízkej osoby, išlo najmä o digitálne vylúčených obyvateľov, starších obyvateľov. Obyvateľ mal možnosť sčítať sa na kontaktnom mieste v obci s pomocou stacionárneho asistenta alebo telefonicky požiadať na obci/call centre o mobilného asistenta, ktorý obyvateľa navštívil v domácnosti. Asistované sčítanie sa uskutočnilo od 3. mája do 13. júna 2021⁹.

Sčítania ľudí bez domova v slovenských mestách

Pokiaľ ide o zisťovania o ľuďoch bez domova na lokálnej úrovni, na Slovensku majú skúsenosť so sčítaním ľudí bez domova predovšetkým krajské mestá – Bratislava, Košice, či Nitra. K hlavným cieľom týchto sčítaní patrilo najmä zistiť minimálny počet ľudí bez domova a zmapovať ich životné situácie, za účelom rozvoja ďalších služieb a politik. Spoločnou charakteristikou sčítaní v týchto mestách bolo tiež to, že sa uskutočňovali s využitím dotazníkov v priamych rozhovoroch s ľuďmi bez domova, keďže administratívne dáta na účely sčítania mestá nemajú k dispozícii a poskytovatelia služieb ľuďom bez domova ich vo svojich registroch nezaznamenávajú koordinovaným spôsobom. Pochopiteľne, aj tento prístup má svoje limity. Kvôli zamedzeniu viacnásobného započítania tej istej osoby napríklad sčítanie spravidla prebieha v krátkom časovom úseku (jeden deň, či týždeň), v dôsledku čoho zachytí najmä ľudí, ktorí sú bez domova dlhodobo. Ľudia so skúsenosťou epizodického bezdomovectva sú v tomto type zisťovaní zastúpení v menšej miere.¹⁰ Zároveň je prirodzeným dôsledkom takýchto časovo obmedzených (*point-in-time survey*) sčítaní nižší zistený počet ľudí bez domova, v porovnaní so zisťovaním z administratívnych dát, ktoré umožňujú sledovať dlhší časový úsek, napr. počet ľudí bez domova, ktorým boli poskytnuté služby v priebehu jedného roka. Pre

⁹ Štatistický úrad SR: SODB 2021 - Ako sa realizovalo Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. <https://www.scitanie.sk/ako-sa-realizovalo-scitanie-obyvatelov-domov-bytov-2021>

¹⁰ Edgar, W. – Harrison, M. – Watson, P. – Busch-Geertsema, W.: Measurement of Homelessness at European Union Level. European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 2007.

zachytenie počtu ľudí prespávajúcich vonku na ulici, najmä ak nie sú v kontakte s terénnymi službami či dennými centrami, je pri tomto type sčítania kľúčové uskutočniť ho na tzv. verejných miestach (na ulici, v parkoch, železničných staniciach a pod.) vo večerných hodinách, kedy je už mobilita osôb kvôli predchádzaniu ich viacnásobného započítania znížená a väčšina osôb, ktoré zamýšľali stráviť noc v nocľahárni, sa tam už nachádza¹¹.

Prvé sčítanie s využitím ETHOS typológie bezdomovectva a vylúčenia z bývania sa uskutočnilo v Bratislave v roku 2016¹². Následne bolo v Bratislave realizované aj ďalšie sčítanie, a to v roku 2023¹³. Jedným z jeho cieľov bola aj porovnateľnosť zistených výsledkov, čo sa premietlo aj v použitej metodológii, ktorá sa v porovnaní s rokom 2016 zásadnejšie nezmenila¹⁴. Sčítanie ľudí bez domova v Bratislave malo nasledujúce tri ciele:

- zistiť dolnú hranicu počtu osôb v Bratislave žijúcich na ulici,
- zistiť počet ľudí v zariadeniach pre ľudí bez domova,
- získať informácie o životných podmienkach a potrebách ľudí bez domova na základe dotazníkového prieskumu.

Keďže zber dát neprebíhal len ako jednoduché sčítanie, ale spájal sa s dotazníkovým prieskumom – oslovovaním respondentov a vyplňaním dotazníkov v rozhovore s nimi, v súvislosti so zisťovaním počtu ľudí bez domova bolo potrebné brať do úvahy skutočnosť, že nie každý respondent alebo respondentka bude mať záujem odpovedať na otázky. V takom prípade boli opýtaní respondenti vyhodnocovaní ako tzv. nezistené osoby. Zároveň, keďže účasť respondentiek a respondentov v dotazníkovom prieskume bola dobrovoľná, počty získaných

¹¹ Kválová, D., Turkovič, Z., Gerbery, D., Mičicová Luptáková, M. (2024): Ľudia bez domova sa rátajú. Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023. Inštitút pre výskum práce a rodiny. https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/SLBD_zaverecna-sprava_ba.pdf

¹² Ondrušová, D., Gerbery, D., Fico, M., Filadelfiová, J., Csomor, G. Záverečná správa z výskumu a sčítania ľudí bez domova na území mesta Bratislavy v roku 2016. Bratislava: IVPR, 2017. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2016/Ondrusova/zaverecna_sprava_scitanie_ondrusova_2016.pdf

¹³ Kválová, D., Turkovič, Z., Gerbery, D., Mičicová Luptáková, M. (2024): Ľudia bez domova sa rátajú. Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023. Inštitút pre výskum práce a rodiny. https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/SLBD_zaverecna-sprava_ba.pdf

¹⁴ Kválová, D., Turkovič, Z., Gerbery, D., Mičicová Luptáková, M. (2024): Ľudia bez domova sa rátajú. Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023. Inštitút pre výskum práce a rodiny. https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/SLBD_zaverecna-sprava_ba.pdf

odpovedí na jednotlivé otázky v dotazníku sa líšili. Jednotlivé zistenia boli preto vyjadrené v percentuálnych podieloch z počtu osôb, ktoré odpovedali na danú otázku, nie z celého zisteného počtu ľudí bez domova, resp. počtu ľudí, ktorí odpovedali aspoň na časť otázok. Pre zamedzenie viacnásobného započítania tých respondentov a respondentiek, ktorí odpovedali na otázky v dotazníku, boli rovnako ako vo výskume a sčítaní v roku 2016 použité štyri identifikátory, ktorými boli prvé písmeno mena a priezviska, rok narodenia, pohlavie a mesto trvalého pobytu.

Do počtu ľudí bez domova boli takisto zahrnuté deti. S osobami mladšími ako 18 rokov sa však dotazník z dôvodu ich ochrany nevypíňal. Údaje o počte detí, ich veku a pohlaví, boli zisťované v otázke o osobe/osobách, s ktorými respondent/ka aktuálne býva. Keďže dotazníky sa vyplňali s každou dospelou osobou samostatne, dvojitému započítaniu detí sa predchádzalo tak, že deti boli zarátané do počtu ľudí bez domova len podľa matky, resp. respondentky ženy, alebo podľa otca, resp. muža v tých prípadoch, ak respondent uviedol, že nežije s ďalšou dospelou osobou.

Hlavnými fázami procesu prípravy sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023 boli tvorba mapy a trás sčítania, tvorba a pilotné testovanie dotazníka, informovanie ľudí bez domova o pripravovanom sčítaní a jeho cieľoch, ako aj nábor a školenia dobrovoľníkov – anketárov. Tieto fázy spravidla prebiehali paralelne a boli koordinované Magistrátom hlavného mesta SR Bratislavy¹⁵.

Z hľadiska časového rámca sa proces prípravy sčítania začal rok pred jeho realizáciou, v októbri 2022, uskutočnením úvodného stretnutia so všetkými relevantnými aktérmi, vrátane mestských častí a poskytovateľov služieb ľuďom bez domova. Prvé stretnutie pracovnej skupiny pre tvorbu mapy a trás sa uskutočnilo približne 5 mesiacov pred sčítaním, v máji 2023. Výsledkom činnosti tejto skupiny bola mapa tzv. typických miest (napr. nákupné centrá, staničné budovy, parky a iné verejné priestranstvá), ktoré boli rozdelené do 28 trás, v rámci ktorých bola pokrytá väčšina mestských častí. Niektoré mestské časti, napr. Rusovce, v ktorých pracovníci nedisponovali informáciami o tom, kde na ich území sa zdržiavajú ľudia bez domova, nemali v mape typických miest zastúpenie. Rovnako bola vytvorená mapa tzv. skrytých miest, na ktorých prebiehalo sčítanie prostredníctvom skúsených sociálnych pracovníkov a pracovníčok, bez zapojenia dobrovoľníkov. V Bratislave už terénnou formou v roku 2023 poskytovalo služby 6 organizácií na 585 kontaktných miestach. Sčítacieho večera sa zúčastnilo vyše 50 pracovníkov a pracovníčok mimovládnych organizácií pracujúcich s ľuďmi bez domova a takmer 50 dobrovoľníkov a dobrovoľníčok.

¹⁵ Kválová, D., Turkovič, Z., Gerbery, D., Mičicová Luptáková, M. (2024): Ľudia bez domova sa rátať. Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023. Inštitút pre výskum práce a rodiny. https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/SLBD_zaverecna-sprava_ba.pdf

Samotné sčítanie bolo rovnako rozdelené do niekoľkých fáz, ktoré na tomto mieste opäť uvádzame pre inšpiráciu v kontexte diskusií o možných podobách a trvaní národného sčítania a ktoré sú zobrazené v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 1: Časový harmonogram priebehu sčítania

Miesto	Trvanie	Časť dňa	Anketári
Ťažko dostupné lokality - neštandardné obydlia, komerčné ubytovne	Od 18.9.2023	Podľa bežných časov kontaktovania klientov	Sociálni/terénni pracovníci
Vonku na ulici	16.10.2023	Vo večerných hodinách od 18:00 do 22:00	Zmiešané dvojice sociálnych pracovníkov a dobrovoľníkov
Nocľahárne a denné centrá/iné denné služby	16.10.2023 a následne do 31.10.2023	Podľa otváracích hodín zariadení	Sociálni pracovníci/zmiešané dvojice sociálnych pracovníkov a dobrovoľníkov
Zariadenia dočasného ubytovania (napr. útulky, domovy na polceste)	16.10.2023	Počas dňa	Sociálni pracovníci
Mestské ubytovne	16.10.2023 a následne do 31.10.2023	Počas dňa	Sociálni pracovníci

Zdroj: Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023¹⁶

Sčítacie tímy tvorili dvojice, resp. trojice anketárov, z ktorých aspoň 1 člen mal skúsenosti s prácou s ľuďmi bez domova a ostatní boli dobrovoľníci. V prípade potreby mali všetci anketári a anketárky k dispozícii telefonické linky na centrálu, ktorú mohli kontaktovať v súvislosti s organizačnými otázkami, ako aj dilemami ohľadom sociálnych a zdravotných otázok.

Dotazník obsahoval 23 otázok pre respondentov v rámci piatich tematických oblastí, ktorými boli súčasné bývanie; príčiny straty bývania a dĺžka trvania bytovej núdze;

¹⁶ Kválová, D., Turkovič, Z., Gerbery, D., Mičicová Luptáková, M. (2024): Ľudia bez domova sa rátajú. Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023. Inštitút pre výskum práce a rodiny. https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/SLBD_zaverecna-sprava_ba.pdf

ekonomická situácia; zdravie, prístup k základným službám; najvyššie ukončené vzdelanie, národnosť, zloženie domácnosti. V roku 2016 sa používali dva typy čiastočne odlišných dotazníkov – pre situáciu vonku na ulici/na skrytých miestach a pre zariadenia (útulky, domovy na polceste, zariadenia núdzového bývania, ubytovne).

Sčítanie prebiehalo aj v bratislavských nemocniciach a v zariadení na výkon trestu odňatia slobody, tu však jeho súčasťou, rovnako ako v roku 2016, nebol výskum. V spolupráci so sociálnymi pracovníkmi týchto zariadení boli zisťované informácie o ľuďoch, ktorí boli ku dňu sčítania (16. 10. 2023) tri mesiace a kratšie pred prepustením zo zariadenia a nemali zabezpečené vlastné alebo nájomné bývanie (na základe nájomnej zmluvy), a to v rovnakom rozsahu ako zisťované identifikátory pre vylúčenie viacnásobného započítania u všetkých respondentov: prvé písmeno mena a priezviska, rok narodenia, pohlavie a mesto trvalého bydliska.

Registračný týždeň rodín v bytovej núdzi v Košiciach sa uskutočnil od 24. do 30. mája 2021 a bol jedinečný práve svojím zameraním na rodiny a domácnosti. Jeho realizácia mala 3 hlavné dôvody: Prvým bolo umožniť rodinám v bytovej núdzi zaregistrovať sa do programu housing-first, v rámci ktorého bolo následne niektorým rodinám ponúknuté štandardné bývanie v nájomnom byte, s nákladmi na bývanie zohľadňujúcimi ich finančnú situáciu a s podporou multidisciplinárneho tímu odborníkov tak, aby si dokázali toto bývanie udržať. Druhým dôvodom bol zámer komplexnejšie zmapovať po prvýkrát v podmienkach SR v kontexte ukončovania bezdomovectva bytovú núdzu rodín, jej rozsah a formy, a to na území mesta Košice. Tretím dôvodom bolo získať dáta o potrebe pomoci a služieb pre rodiny v bytovej núdzi ako podklad pre mesto Košice pri príprave koncepcie sociálnych služieb a sociálneho bývania. Iniciátorom a hlavným koordinátorom registračného týždňa bola Nadácia DEDO, ktorá sa dlhodobo venuje podpore rodín v bytovej núdzi, najmä v útulkoch, ktoré prevádzkuje.¹⁷

Registračný týždeň rodín v bytovej núdzi tak mal nasledujúce ciele:

- Zmapovať rozsah a podoby bytovej núdze rodín v Košiciach;
- Získať prvotný vhl'ad do reprodukcie bytovej núdze;
- Získať kontaktné údaje na rodiny v bytovej núdzi za účelom ponuky bývania v programe housing-first;
- Získať dáta využiteľné pri plánovaní dostupnosti služieb pre rodiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením na území mesta Košice.

Východiskom vymedzenia bytovej núdze boli nasledujúce kategórie ETHOS typológie bezdomovectva a vylúčenia z bývania:

- ETHOS-3: ľudia v zariadeniach pre ľudí bez domova (útulky).

¹⁷ Útulok Dorka: <https://www.centrumdorka.sk/dorka-kosice/>

- ETHOS-4: ľudia v zariadeniach pre ženy ohrozené domácim násilím (zariadenia núdzového bývania).
- ETHOS-8: ľudia v neistom bývaní (prechodné bývanie u príbuzných a známych/užívanie obydlia alebo pozemku bez právneho dôvodu).
- ETHOS-9: ľudia ohrození vysťahovaním (výpoveď z nájmu).
- ETHOS-11: ľudia žijúci v mobilných, neštandardných a provizórnych obydliach/stavbách (chatka, chatrč).
- ETHOS-12: ľudia žijúci v obydli nespôsobilom na bývanie (neobývatel'né byty).
- ETHOS-13: ľudia žijúci v extrémne preľudnenom obydli¹⁸.

Dôležitou podmienkou identifikácie rodín v bytovej núdzi bola prítomnosť detí do 18 rokov. Výskum sa totiž netýkal jednotlivcov, ani bezdetných párov. Na druhej strane, za rodiny boli pokladané jednorodičovské domácnosti, resp. takisto domácnosti, ktorým boli deti zverené do náhradnej starostlivosti, t. j. nemuselo ísť o vzťah rodič - dieťa. Za členov jednej rodiny sa tak pre účely registračného týždňa pokladali:

- osoba, s ktorou sa viedol rozhovor,
- jej manžel/manželka alebo partner/partnerka,
- deti (do 18 rokov), vrátane detí zverených do starostlivosti i detí, ktoré s respondentom nebývajú,
- do rodiny mohli patriť aj ďalšie dospelé osoby, ktoré by sa v prípade ponuky nasťahovali s respondentom do bytu (napr. dospelá osoba, ktorá je odkázaná na jej/jeho pomoc).

Ak v jednom obydli žili súčasne viaceré rodiny (podľa vyššie uvedenej definície), dotazník bol vyplňaný s každou z týchto rodín samostatne.

Rovnako ako iné prieskumy podobného zamerania, ani tento nezachytil celú populáciu rodín v bytovej núdzi v Košiciach. V menšej miere to platí o rodinách v útlkoch a zariadeniach núdzového bývania, kde mali možnosť zapojiť sa do registračného týždňa všetky rodiny a nezúčastnili sa len tie, ktoré nemali záujem. Spomedzi rodín v neistom a/alebo nevyhovujúcom bývaní mali väčšiu šancu byť oslovené tie, ktoré žijú vo vytipovaných lokalitách, ktoré navštívili anketári.

Zber dát počas registračného týždňa prebiehal formou vyplňania dotazníka s rodinami. Dotazník obsahoval 46 otázok, ktoré boli usporiadané v piatich tematických okruhoch: základné informácie o rodine; terajšie bývanie; história bytovej núdze; náklady na bývanie, príjmy a dlhy; zdravie a vybrané socio-demografické údaje. Nie všetky otázky sa týkali každého respondenta/respondentky, napr. otázky o kvalite bývania neboli kladené v zariadeniach pre ľudí bez domova, ale

¹⁸ Bližšie informácie o jednotlivých operačných kategóriách ETHOS typológie sú uvedené napr. v: Ondrušová, D. – Gerbery, D. – Fico, M. – Filadelfiová, J. – Grandtnerová, L. – Lorenc, I. (2015).

iba v nevyhovujúcom bývaní (napr. chatrče), keďže zariadenia predstavujú dočasnú a inštitucionálnu formu ubytovania.

Dotazníky boli s rodinami vyplňané zaškolenými anketármi – pracovníkmi organizácií poskytujúcich služby ľuďom ohrozeným sociálnym vylúčením, ako aj dobrovoľníkmi. Približný počet anketárov bol sto osôb. Anketári navštevovali vopred vytipované lokality a ponúkali rodinám možnosť zapojiť sa do registračného týždňa. Rovnako navštívili všetky útluky pre rodiny a zariadenia núdzového bývania v meste. Miera odpovedí na rôzne otázky sa líšila a pri niektorých citlivých otázkach, týkajúcich sa napr. neštandardných foriem príjmu domácnosti, bola veľmi nízka.

Registračný týždeň bol z hľadiska výskumu špecifický tým, že pre potreby registrácie rodín do projektov housing-first boli zisťované aj ich kontaktné údaje, vrátane mena, priezviska, adresy, telefonického kontaktu. V tejto súvislosti boli respondenti požiadaní o poskytnutie písomného súhlasu so spracovaním osobných údajov v zmysle platnej legislatívy. Zároveň boli poučení, že pri spracovaní jednotlivých dotazníkov im budú pridelené jedinečné číselné kódy, t. j. výskumníci pri spracovaní dát neprídu s ich osobnými údajmi do kontaktu a akékoľvek zverejňovanie výsledkov výskumu sociálnej a bytovej núdze bude anonymné.

Aj v Nitre prebiehalo sčítanie ľudí bez domova formou registračného týždňa, od 18. do 22.10.2021. Táto iniciatíva vychádzala z Koncepcie riešenia problematiky ľudí bez domova na území mesta Nitry na roky 2019-2022. Sčítanie prebiehalo v rámci projektu Bývanie ako prvé, s podobnými cieľmi a tematickým zameraním ako vyššie spomenutý registračný týždeň v Košiciach. Nitrianske sčítanie realizovala Diecézna charita Nitra, v spolupráci s magistrátom, Univerzitou Konštantína Filozofa, mestskou políciou a dobrovoľníkmi¹⁹.

Európske sčítanie ľudí bez domova

Projekt Európskeho sčítania ľudí bez domova²⁰, ktorého súčasťou bolo za SR mesto Košice, je pre diskusie o možných podobách celonárodného sčítania pozoruhodný svojim zameraním na vytvorenie a pilotné testovanie jednotnej metodiky sčítavania ľudí bez domova v európskych mestách. V 1. roku realizácie projektu sa sčítanie uskutočnilo v 15 mestách v 10 krajinách, a to rôznymi spôsobmi: s využitím

¹⁹ Nitriansky hlásnik: Diecézna charita Nitra pripravuje sčítanie ľudí bez domova, 15.10.2021: <https://www.nitrianskyhlasnik.sk/diecezna-charita-nitra-pripravuje-scitanie-ludi-bez-domova/>

²⁰ Inštitút pre výskum práce a rodiny (23. 4. 2024): Košice budú jedným z miest, v ktorom prebehne koordinované európske sčítanie ľudí bez domova. <https://ivpr.gov.sk/kosice-budu-jednym-z-miest-v-ktorych-prebehne-koordinovane-europske-scitanie-ludi-bez-domova/>

národných či miestnych administratívnych dát o ľuďoch bez domova, alebo vyplňaním dotazníka – či už priamo osobami bez domova, alebo anketármi v rozhovore s nimi. Tieto rozdiely vyplývali s rôznymi východiskovými situáciami zapojených miest – napr. mestá, kde sú k dispozícii administratívne dáta zodpovedajúce potrebám európskeho sčítania, pokladali za neefektívne a organizačne náročné tieto údaje získavať vyplňaním dotazníkov. Naopak, v mestách, kde napríklad nie sú dostatočne rozvinuté terénne služby a dáta o ľuďoch bez domova chýbajú, bolo jedinou možnosťou dotazníkové zisťovanie. Napriek rozdielnej forme zberu dát bol obsah tzv. povinných otázok a variantov odpovedí všade rovnaký.

Východiskom pre definovanie ľudí bez domova bola v tomto projekte zjednodušená ETHOS light typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania (ďalej „E-I“).

Projekt sa konkrétne zameriaval na sčítavanie osôb v životných situáciách podľa E-I 1-3 (s možnosťou zahrnúť aj ľudí v ostatných E-I kategóriách). Z metodologického hľadiska sa osobitná pozornosť venovala sčítavaniu ľudí prespávajúcich vonku (E-I 1).

K dôležitým princípom sčítavania ľudí prespávajúcich vonku patria:

Rešpektovanie súkromia osoby (napr. nebudiť spiacich),

Osoba má právo odmietnuť odpovedať na otázky v prieskume – pre zvýšenie ochoty respondentov sa preto odporúča ponúknuť im ako poďakovanie drobné predmety dennej potreby, ktoré pre nich môžu byť využiteľné (napr. ponožky, čokoláda a pod.).

Sčítanie nesmie danú osobu poškodiť (napr. ak v krajine existuje povinnosť kontaktovať príslušné úrady v prípade nájdenia osoby bez štátnej príslušnosti, taká osoba nebude sčítaná).

Ďalšou dôležitou otázkou sa ukázalo rozlišovanie, v ktorých situáciách majú byť osoby započítané ako prespávajúce vonku (E-I 1) a v ktorých ako žijúce v neštandardnom obydli (E-I 5). Týkalo sa to napríklad osôb na okraji lesoparku (t. j. nie na verejnom priestranstve), spiacich v aute a pod. V dotazníku bolo napokon použité nasledujúce členenie:

Tabuľka 2: ETHOS light 1 a 5 v Európskom sčítaní ľudí bez domova

1: Na verejnom priestranstve	2: V neštandardnom obydľí
a. Verejné priestranstvo: napr. ulica, park, auto b. Verejná doprava: napr. autobus, električka, vlak, resp. autobusová/električková/vlaková zastávka c. Stan, parkovisko	a. Nekonenčné budovy: garáž, chata, chatrč, záhradný dom, táborisko (táborové mestečko) b. Mobilné domy: karavan, prives c. Neisté konvenčné bývanie: obytná budova (bez povolenia), byt bez nájmovej zmluvy

Z hľadiska obdobia v roku nebolo stanovené jednoznačné odporúčanie, kedy je sčítavanie najvhodnejšie. Ak sčítavanie trvá dlhšie ako 1 deň, ľudia v situácii E-I 1 môžu byť sčítaní aj v iných službách. V takom prípade má byť súčasťou sčítavania otázka, kde strávili noc podľa referenčného dátumu, ku ktorému sa zisťuje počet ľudí bez domova. Ak bola nejaká osoba počas sčítacieho obdobia sčítaná viackrát a v rôznych situáciách (napr. E-I 1 a 2), do úvahy sa berie odpoveď k referenčnému dátumu, resp. nižšia E-I kategória. Pokiaľ ide o časť dňa, jednoduché sčítanie, založené na pozorovaní osôb prespávajúcich na ulici, sa spravidla začína po skončení otváracích hodín v nocľahárňach, vychádzajúc z predpokladu, že ľudia, ktorí zamýšľali nocovať tam, sa už nebudú zdržiavať vonku. Ak je sčítanie spojené s kladením otázok respondentom, potom je vhodné naplánovať ho po skončení otváracích hodín v denných centrách, resp. skončení sčítania klientov terénnych služieb. V oboch prípadoch je tiež potrebné dôkladne naplánovať trasy sčítania.

V prípade dotazníkového sčítania sa používa jedinečný identifikátor, ktorý môže pozostávať napr. z 1. a 3. písmena krstného mena, 1. písmena priezviska, mesiaca a roku narodenia a pohlavia/rodu danej osoby.

Do počtu ľudí bez domova boli takisto zahrnuté maloleté deti, ktoré žijú so svojimi rodičmi vo vybraných kategóriách ETHOS Light, a to na základe otázky o počte detí, ktoré bývajú s respondentom/tkou, do 18 rokov. S osobami mladšími ako 18 rokov sa však dotazník z dôvodu ich ochrany nevyplňal. Takisto o deťoch neboli zisťované žiadne dodatočné informácie, ako napr. vek či zdravotné problémy, keďže tieto otázky by mohli výrazne predĺžiť čas vyplňania dotazníka a cieľom projektu bolo zmapovať čo najpresnejšie najmä počet dospelých osôb bez domova v životných situáciách ETHOS Light 1 - 3. Predchádzanie dvojitého započítania detí pri oboch rodičoch bolo zabezpečené otázkou na jedinečný identifikátor partnera/ky, ak respondent/ka uviedol, že býva s deťmi a zároveň s ďalšou dospelou osobou.

Pokiaľ ide o časový priebeh sčítania v Košiciach, zber dát sa uskutočnil počas jedného týždňa. Do sčítania boli zahrnutí aj ľudia žijúci v nelegálnych osídleniach (išlo najmä o rodiny a jednotlivcov v marginalizovaných rómskych komunitách), ktorí sú za

ľudí v bytovej núdzi považovaní v Konceptii postupného ukončovania bezdomovectva a riešenia nelegálnych osídlení na území mesta Košice 2022 – 2030²¹. Harmonogram sčítania ľudí bez domova v Košiciach zobrazuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 3: Harmonogram sčítania ľudí bez domova v Košiciach

ETHOS light kategória	Termín	Anketári
1 – prespávajúci vonku na ulici	10.10. (18 - 21 h)	Profesionáli + dobrovoľníci
2 – v nocľahárňach	7. - 11.10.	Zamestnanci zariadení
3 – v útulkoch/ZNB	7. - 11.10.	Zamestnanci zariadení
4 – v neštandardnom obydľí: osídlenia	8. - 9.10. (počas dňa)	Profesionáli + dobrovoľníci
5 – v neštandardnom obydľí: jednotlivci na skrytých miestach	10.10. (počas dňa)	Profesionáli + dobrovoľníci

Napokon za zmienku stojí skutočnosť, že na rozdiel od dovtedajších sčítaní v slovenských mestách prebiehalo európske sčítanie najmä online formou, prostredníctvom platformy LimeSurvey, ako bezpečného úložiska dát, ktoré umožňovalo anketárom pre zaznamenávanie odpovedí využiť aj súkromné zariadenia (napr. mobily, tablety). V meste Košice sa sčítanie online formou uskutočnilo v nocľahárňach a zariadeniach pre ľudí bez domova (E-I 2 a 3), pričom vonku a v neštandardných obydliach prebiehalo s využitím papierových dotazníkov, z ktorých boli následne výskumníkmi odpovede prepísané do online prostredia. Skúsenosť s online sčítaním bola aktérmi zapojenými do sčítania v Košiciach hodnotená veľmi pozitívne, s odporúčaním využiť tento spôsob v budúcnosti aj vonku v teréne.

Administratívne dáta: Informačný systém sociálnych služieb

Popri dotazníkovom zbere dát v priamom rozhovore s respondentmi predstavujú veľký potenciál administratívne dáta, získavané v rámci evidencie klientov poskytovateľmi služieb danej cieľovej skupine, z dôvodu ich spoľahlivosti a aktuálnosti v stanovenom čase. Na Slovensku však doposiaľ chýba skúsenosť s koordinovaným zberom dát medzi poskytovateľmi služieb ľuďom bez domova, a to aj na úrovni miest. K hlavným dôvodom patria rôznorodé potreby využívania údajov pri

²¹ Dostupné na: <https://static.kosice.sk/s/a874b6479cd61ed84b313f8f8b>

práci s klientmi a advokačných aktivitách jednotlivých organizácií, otázky zdieľania dát súvisiace s ochranou osobných údajov a potrebné investície na vytvorenie či úpravu existujúcich softvérov tak, aby umožňovali zistiť jedinečný počet ľudí bez domova, ktorí využívajú niektorú z poskytovaných služieb na danom území. Niektoré administratívne dáta o prijímateľoch sociálnych služieb krízovej intervencie (SSKI), vrátane tých, ktoré sú určené pre ľudí bez domova, sú dostupné v rámci Informačného systému sociálnych služieb (ďalej len "IS SoS"). Vznik IS SoS bol schválený zákonom č. 280/2019 Z. z. (novelou zákona o sociálnych službách) a systém bol spustený do prevádzky v roku 2022. Správcom IS SoS je MPSVR SR.

Výkazy s údajmi od poskytovateľov za predchádzajúci rok sa vždy odosielaajú do konca apríla. Z pohľadu ETHOS light typológie sú informačným systémom v rôznej miere pokryté údaje o prijímateľoch v životných situáciách E-I 1, 2 a 3. U ľudí bez prístrešia (E-I 1) IS SoS sa v rámci terénnej sociálnej služby krízovej intervencie sledujú počty nejedinečných prijímateľov alebo poskytnutých úkonov - intervencií za rok. To jednak znamená, že systém neumožňuje zistiť počet osôb, ktorým sa daná služba poskytovala. Zároveň nesleduje, kedy sa poskytovala osobám bez prístrešia a kedy napr. osobám v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby.

Pokiaľ ide o sociálnu službu nocľahárňí (E-I 2), z IS SoS sú dostupné nasledujúce typy údajov:

- Počet a kapacita nocľahárňí,
- Počet prenocovaní poskytnutých ľuďom bez domova za rok, aj v triedení podľa pohlavia.

Najviac informácií IS SoS zhromažďuje o prijímateľoch v EI-3 – v útulkoch, zariadeniach núdzového bývania a domovoch na polceste. Konkrétne ide podľa Správy o sociálnej situácii obyvateľstva²² a na základe konzultácie s Odborom sociálnych služieb MPSVR SR najmä o tieto údaje:

- Počet novovytvorených sociálnych služieb krízovej intervencie (ďalej len „SSKI“) a ich kapacita,
- Celková kapacita v pobytových zariadeniach krízovej intervencie k 31.12. daného roku,

²² MPSVR SR (2024): Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2023

<https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/spravy-socialnej-situacii-obyvatelstva/sprava.html>

- Počet a základné socio-demografické charakteristiky (pohlavie, veková štruktúra) prijímateľov v útulku, zariadení núdzového bývania, domove na polceste, k 31.12. daného roku (za r. 2024 a ďalej bude zároveň k dispozícii aj údaj o počte jedinečných fyzických osôb, ktoré mali uzavretú zmluvu aspoň jeden deň v roku, v členení podľa veku a pohlavia),
- Podiel cudzincov na celkovom počte prijímateľov v uvedených zariadeniach,
- Počet detí do 18 rokov v útulkoch a zariadeniach núdzového bývania (pričom IS SoS neumožňuje ďalej zistiť zloženie domácností v uvedených zariadeniach, napr. podiel jednorodičovských domácností v triedení podľa počtu detí a pod.).

Ďalšie vybrané údaje o prijímateľoch sú sledované len v útulku:

- Počet prijímateľov pozbavených spôsobilosti na právne úkony/s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony,
- Počet prijímateľov opatrovaných na lôžku,
- Počet prijímateľov so psychotickou liečbou/užívajúcich antidepresíva,
- Počet prijímateľov so zdravotným znevýhodnením (telesné, zmyslové, mentálne postihnutie, duševné ochorenie, chronické ochorenie, vrátane podrobnejších členení, ktoré však už nebudú súčasťou nových formulárov).

Z uvedeného jednak vyplýva, že pre národný zber dát o ľuďoch bez domova môže byť IS SoS zdrojom informácií najmä o klientoch služieb v EI-3, čo má však tiež isté limity. Keďže v IS SoS sa pri SSKl neuvádza rodné číslo prijímateľov týchto služieb, systém neumožňuje zistiť ich jedinečný počet (s výnimkou ku konkrétnemu dátumu, napr. 31.12.). Teda napríklad neumožňuje zistiť zotrvanie/návrat konkrétneho prijímateľa v rôznych službách krízovej intervencie (pre osoby v situácii EI-3), či súbežné poskytovanie rôznych služieb tej istej osobe, ktoré sa môžu navzájom dopĺňať (napr. nízkoprahové denné centrum a nocľahareň).

Záver

Ako sme ukázali v tomto texte, na Slovensku už existuje potenciál pre zber dát o ľuďoch bez domova na národnej úrovni. S ohľadom na heterogenitu skupiny ľudí bez domova (podľa ETHOS light typológie) však bude nevyhnutné získavať dáta o bezdomovectve prostredníctvom kombinácie metód. Nebude možné vyhnúť sa ani cielene organizovaným terénnym zberom dát, v rámci ktorých budú ľudia bez domova kontaktovaní priamo. Z pohľadu ETHOS light typológie bude veľkou výzvou práve získavanie údajov o osobách prespávajúcich vonku na ulici EI-1, keďže terénne služby sú málo rozvinuté a nezhrmažďujú koordinovaným spôsobom údaje o jedinečných prijímateľoch, ktorým sú poskytované. Užitočnou inšpiráciou v tomto smere môže byť najmä spomenutý projekt Európskeho sčítania ľudí bez domova.

Rovnako nie je možné opierať sa o administratívne zdroje dát u osôb v situáciách E-I 2 a 4, pričom v prípade ľudí v E-I 4 (pred prepustením z inštitucionálnej starostlivosti) bude tiež otázkou, či a za akých podmienok by mali byť súčasťou národného sčítania.

Naopak, v prípade ľudí v situácii E-I 3 je možné opierať sa o niektoré administratívne dáta a usilovať o ich väčšiu využiteľnosť pre potreby národných sčítaní, v rámci systému IS SoS. Dáta o osobách v situácii E-I 5 sú zase jedinečným spôsobom mapované v rámci Sčítaní obyvateľov, domov a bytov, aj keď sú realizované len každých 10 rokov, preto je otázne, či by bolo účelné s ohľadom na finančnú náročnosť a potrebné personálne kapacity túto skupinu zahŕňať aj do národného zberu dát o ľuďoch bez domova. V prípade osôb v situácii E-I 6 by mohli byť nápomocné registre úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, či už v rámci sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately, alebo poskytovania sociálnych dávok, ak by zisťovali informácie o podmienkach bývania, zosúladené s ETHOS light typológiou. Na zváženie tiež bude doplnenie národného zberu dát o ľuďoch bez domova aj o vyhodnocovanie počtu miest v housing-first projektoch, minimálne tých, ktorých súčasťou je poskytovanie sociálnej služby podpora samostatného bývania, ak by bolo možné sledovať jednotlivé dôvody poskytovania tejto služby. Pre vyhodnocovanie projektov housing-first už bol vypracovaný samostatný návrh metodiky²³.

K dôležitým otázkam prípravy národného sčítania bude tiež patriť účel a rozsah zberu dát, ako aj motivácia jednotlivých aktérov, vrátane ľudí bez domova, zapojiť sa do sčítania. Inšpiráciou v diskusiách o podobe sčítania môže byť aj Atlas rómskych komunit, v ktorom početnosť cieľovej skupiny zisťujú jednotlivé samosprávy, ale majú pri tom podporu koordinátorov - zamestnancov subjektu, ktorý koordinuje zber dát. V každom prípade bude kľúčovým cieľom pre najbližšie roky vytvorenie systematického, pravidelného a spoľahlivého zberu dát, ktorý by poskytoval presnejší obraz o rozsahu bezdomovectva, a zároveň slúžil ako základ pre efektívnejšie sociálne intervencie a na tvorbu účinnejších národných politík zameraných na prevenciu a ukončovanie bezdomovectva.

²³ Ondrušová, D., Škobla, D., Mičicová Ľuptáková, M. (2023): Návrh metodiky zberu dát v projektoch housing-first. Bratislava : IVPR. Dostupné na: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2023/05/Navrh_metodiky_zberu_dat_housing_first_2023.pdf

BULLETIN IVPR

ročník 6 (2025)

Vydáva Inštitút pre výskum práce a rodiny,
Špitálska 25, 27, 812 41 Bratislava
IČO 308 47 451
ivpr@ivpr.gov.sk, www.ivpr.gov.sk
Vychádza 12 x ročne. NEPREDAJNÉ.
ISSN 2729-9767
EV 6041/22

Ďalšie informácie o IVPR získate na webových stránkach

www.ivpr.gov.sk